

АНЖЕЛІКА ПОПОВИЧ

likalika0409@gmail.com

кандидат філологічних наук, доцент,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61

СУЧАСНІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ

Відзначено, що лінгвокогнітивний підхід у навчанні стилістики спрямований на виявлення аспектів мовленнєвої картини світу, інтерпретування текстів з позицій когнітивних процесів, формування пізнавальної та мовленнєвої культури студентів і відповідного способу мовного самовираження. Виокремлено такі рівні лінгвокогнітивного підходу до вивчення стилістики у вищій школі, як знаннєвий, практичний і виховний. Встановлено, що знаннєвий рівень передбачає вивчення студентами засад когнітивної лінгвістики й когнітивної стилістики, системний розгляд когнітивних структур і процесів, розуміння поняття «концепт» і потлумачення мовно-естетичних знаків національної культури, а сприйняття тексту, його декодування й продукування реалізуються на практичному рівні. Виховний рівень спрямований на формування національної мовної та мовленнєвої самосвідомості, поваги до українських мовленнєвих традицій; виховання мовленнєвої культури, бажання взорувати естетичні й етичні норми спілкування. Доведено доречність виконання когнітивно-стилістичного аналізу тексту, який уможлиблює виявлення аспектів мовної картини світу й мовно-естетичних знаків національної культури. Показано, що вартісність лінгвокогнітивного підходу полягає в доповненні знань про стилістичні явища та нові їх інтерпретації, зорієнтуванні на людину (особистість) й акцентуванні на зв'язках тексту й людської свідомості.

Ключові слова: вища школа, лінгводидактика, лінгвокогнітивний підхід, методика навчання стилістики, підхід до навчання.

АНЖЕЛІКА ПОПОВИЧ

likalika0409@gmail.com

кандидат філологічних наук, доцент,

Каменець-Подольський національний університет імені Івана Огієнка

Каменець-Подольський, ул. Огієнка, 61

СОВРЕМЕННЫЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ СТИЛИСТИКЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ

Отмечено, что лингвокогнитивный подход в обучении стилистике направлен на выявление аспектов речевой картины мира, интерпретации текстов с позиций когнитивных процессов, формирование познавательной и речевой культуры студентов и соответствующего способа языкового самовыражения. Выделены такие уровни лингвокогнитивного подхода к изучению стилистики в высшей школе, как знаниевый, практический и воспитательный. Установлено, что знаниевый уровень предполагает изучение студентами основ когнитивной лингвистики и когнитивной стилистики, системное рассмотрение когнитивных структур и процессов, понимание понятия «концепт» и толкование культурно-эстетических знаков национальной культуры, в восприятие текста, его декодирования и продуцирование реализуются на практическом уровне. Воспитательный уровень направлен на формирование национального языкового и речевого самосознания, уважения к украинским речевым традициям, воспитание речевой культуры, желание подражать эстетическим и этическим нормам общения. Доказано уместность выполнения когнитивно-стилистического анализа текста, который делает возможным выявление аспектов языковой картины мира и культурно-эстетических знаков национальной культуры. Показано, что ценность лингвокогнитивного подхода заключается в дополнении знаний о стилистических явлениях, новых их интерпретациях, ориентации на человека (личность) и акцентировании на связях текста и человеческого сознания.

ANZHELIKA POPOVYCH

likalika0409@gmail.com

PhD of Philology, Associate Professor,
Kamyanets-Podilskyi National University named after Ivan Ogienko

MODERN LINGUODIDACTIC ASPECTS OF COGNITIVE APPROACH REALIZATION IN TEACHING STYLISTICS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE TO STUDENTS

An approach to teaching stylistics – is a fundamental methodological category that defines the system of studying discipline, the ways of organizing the teaching material and the peculiarities of the interaction of all components of the educational process: principles, methods, ways of teaching. The linguocognitive approach in the study of stylistics aims at identifying aspects of the speech world picture, interpreting texts from the standpoint of cognitive processes, forming the cognitive and linguistic culture of students and the corresponding way of linguistic expression. The following levels of linguocognitive approach to the study of stylistics in higher education are distinguished, such as knowledge, practical and educational levels. The knowledge level involves students studying the foundations of cognitive linguistics and cognitive stylistics, systematic consideration of cognitive structures and processes, understanding the meaning of «concept» and interpreting the language and aesthetic characters of national culture. The perception of the text, its decoding, as well as the production are realized on a practical level. The educational level is aimed at forming the national linguistic and speech consciousness; respect for Ukrainian language traditions; education of speech culture; the desire to follow the aesthetic and ethical norms of communication. According to the contemporary aspects of the development of linguistic and linguistic-stylistic science, not only the clarification of the linguistic structural-level stylistic features of texts, the presence of traces and stylistic figures, but the identification of aspects of the linguistic picture of the world, the linguistic and aesthetic signs of national culture are relevant. Therefore, the cognitive-stylistic analysis of the text will be appropriate for the lessons of stylistics. The linguocognitive approach to the study of the stylistics of the Ukrainian language is extremely valuable, because it complements knowledge of stylistic phenomena, leads to new interpretations of stylistic phenomena, focuses on a person (personality) and emphasizes the connections of text and human consciousness.

Keywords: higher school, linguodidactics, linguocognitive approach, methodology of teaching stylistics, approach to learning.

Навчання стилістики української мови у вищій школі – цілісна, динамічна й відкрита система, якій властиві взаємозв'язок і взаємозумовленість компонентів. Вона взаємодіє з іншими складниками освітнього процесу (мовознавчі, літературознавчі, лінгводидактичні дисципліни, виробнича практика, науково-дослідна робота тощо) та спрямована на досконале оволодіння теоретичними аспектами стилістики, набуття стилістичної компетентності, досягнення найвищого рівня результативності.

У методиці навчання стилістики виокремлюємо компоненти, які взаємопов'язані між собою й утворюють цілісність: мета і завдання, підходи до навчання, зміст, процес навчання, принципи, методи, засоби, організаційні форми й результати навчання. Однією з основних лінгводидактичних категорій, що посідає найвищий щабель, є підхід до навчання.

У українській лінгводидактиці вищої школи ці аспекти досліджували З. Бакум, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, І. Дроздова, Р. Дружененко, Л. Златів, С. [П]. Єрмоленко, О. Караман, С. Караман, В. Коваль, О. Копусь, О. Любашенко, І. Нагрибельна, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, М. Оліяр, Н. Остапенко, О. Попова, О. Семенов та ін.

Підхід до навчання стилістики – це засадницька методологічна категорія, яка визначає систему вивчення дисципліни, способи організації навчального матеріалу й особливості взаємодії усіх складників освітнього процесу: принципів, методів, прийомів і засобів навчання. Підходи до навчання стилістики спорадично студіювали українські (В. Бадер, Н. Баранник, І. Кучеренко, В. Луценко, В. Пасинок, Л. Сугейко) й зарубіжні (М. Бакулін, І. Іванченко, С. Казаріна, О. Калачинська, Л. Кантейкіна, Г. Косарева, Л. Лінникова, А. Сапарбаєва, Р. Сидоренко, М. Созоров, М. Стурикова, А. Суєтіна) дослідники. Водночас окремі питання дотепер залишаються поза увагою лінгводидактів.

У кінці ХХ ст. стало очевидним, що традиційна стилістика не в змозі охопити всі площини стилістичної науки. З'ясування понять «мовна семантика» й «семантика мовного знака», на думку С. Єрмоленко, передбачає застосування методів моделювання лексико-семантичних, лексико-асоціативних полів, структурування концептів, установлення зв'язків між семантикою художнього слова й мовною свідомістю творця тексту [1, с. 6].

Теоретичні засади когнітивної методики навчання української мови потлумачено в працях О. Біляєва, М. Вашуленка, Т. Донченко, Г. Онкович, Л. Мацько, В. Мельничайка, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін. Сьогодні в українській лінгводидактиці окремі питання когнітивного підходу опрацьовують О. Горошкіна, В. Каліш, І. Кучеренко, О. Кучерук, О. Кучерява, А. Нікітіна, І. Дроздова, С. Омельчук, О. Попова й ін.

Мета статті – проаналізувати аспекти реалізації лінгвокогнітивного підходу на заняттях із дисципліни «Стилістика української мови» у вищих навчальних закладах (ВНЗ)

Лінгвокогнітивний підхід у навчанні стилістики – це підхід, спрямований на виявлення аспектів мовленнєвої картини світу, інтерпретування текстів із позицій когнітивних процесів, формування пізнавальної та мовленнєвої культури студентів і відповідного способу мовного самовираження.

Методи когнітивного аналізу допоможуть «розкрити власне мовний механізм оприявлення тем і мотивів» художніх творів [1, с. 6]. Водночас зауважимо, що лінгвокогнітивний підхід передбачає орієнтування на тексти різних функціональних стилів і з'ясування способів вибудовування інформації в тексті й глибини її розуміння. О. Кучерук упевнена, що «з лінгводидактичного погляду важливе поєднання двох аспектів мовної освіти – психокогнітивного, пов'язаного зі сприйманням та інтерпретацією інформації (конкретніше – когнітивно-герменевтичного), і лінгво-когнітивного, що передбачає мовленнєву комунікацію й розуміння тексту, розпізнавання лексико-граматичних форм і засобів, сприймання словесних образів та ін.» [4, с. 32]. На думку дослідниці, когнітивний підхід властивий сучасному мовознавству й може застосовуватися в царині лінгвометодики.

Проаналізувавши наукову літературу, виокремлюємо такі рівні лінгвокогнітивного підходу до вивчення стилістики у вищій школі: знансвий, практичний і виховний (див. рис. 1).

З огляду на сучасні аспекти розвитку мовознавчої та лінгвостилістичної науки актуальним є не стільки з'ясування мовних структурно-рівневих стилістичних особливостей текстів (фоностилістичних, лексико-стилістичних і граматично-стилістичних), наявності тропів і стилістичних фігур, скільки виявлення аспектів мовної картини світу, мовно-естетичних знаків національної культури.

Вважаємо доречним, щоб студенти на заняттях зі стилістики виконували когнітивно-стилістичний аналіз тексту, який передбачає характеристику означених вище площин. Пропонуємо таку орієнтовну схему когнітивно-стилістичного аналізу тексту:

Виразне читання тексту.

Визначення функціонального стилю, жанру (у художньому стилі – експресивно-емоційного колориту).

Аналіз фігур висування (актуалізації):

- засоби висування: конвергенція (поєднання комплексу стилістичних прийомів), зчеплення (наявність подібних елементів у подібних позиціях), контраст, обмануте очікування (порушення передбачуваності подій), логічний наголос, емфатичні конструкції, графічні засоби, фігури, тропи, рими, гра слів, промовисті власні назви, ненормативні елементи мовлення, ненормативна частотність використання певного елемента мовлення тощо;

- залежність засобів висування від стилю (ідіостилу) автора (адресанта повідомлення);

- вплив засобів висування на подальше розуміння тексту (спрямовує інтерпретацію тексту; активізує знання, погляди, установки, емоції; полегшує пошук істотної інформації; зменшує потребу у великих обсягах інформації; підвищує рівень розуміння тексту; забезпечує реалізацію прагматичних завдань тощо).

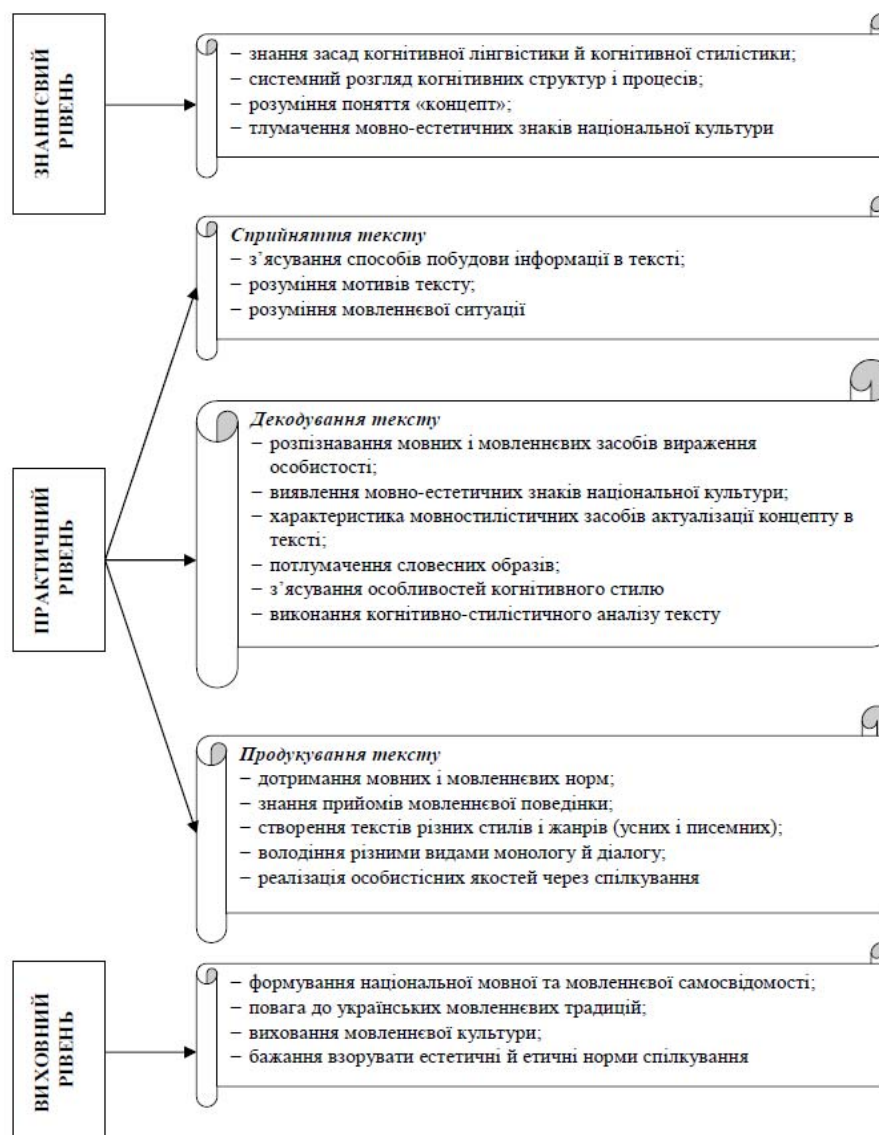

Рис. 1. Рівні лінгвокогнітивного підходу до вивчення стилістики.

Характеристика фігур-тла: найбільш важливі в контекстуальному значенні й стилістично вагомій фрагменти, розмежування фігур і тла та їх аналіз, роль фігур-тла у тексті.

Аналіз інференції:

- додаткові концептуальні смисли;
- аналіз фреймів, скриптів, гештальтів, образів-моделей, сценаріїв конкретного тексту, процесів концептуалізації та категоризації тощо;
- стилістичні засоби актуалізації концепту в тексті, характеристика його структурно-семантичних особливостей і виокремлення стилістично істотних засобів, які сприяють актуалізації концепту:
 - визначення стилістичних прийомів, які беруть участь в актуалізації концепту і вияв їх когнітивно значущих характеристик;
 - вияв когнітивних механізмів, задіяних в реалізації різних стилістичних категорій (оцінність, емотивність, образність, інтертекстуальність, імпліцитність тощо) в актуалізації концепту;
 - опис когнітивно значущих індивідуально-мовленнєвих особливостей репрезентації концептів;

- активізація структур знання залежно від висунення у тексті певного семантичного компонента концепту, зумовленого особливостями реалізації категорій інформативності, інтертекстуальності й інших;
- способи моделювання асоціативно-сміслового розгортання концепту;
- висновок про цілісну концептуальну систему, що визначає когнітивну сутність стилістичного прийому.

Невербальні елементи повідомлення: домислення логічних елементів, яких не вистачає при описі тих чи тих подій, розпізнавання установок комунікативного акту та інтенції партнера по діалогу (навіть коли мовного вираження вони не мають) й ін.

Виконуючи когнітивно-стилістичний аналіз тексту, студенти передусім мають віднаходити домінанту – найбільш інформативно містку частину, яка уможливить визначення когнітивних механізмів мовних особливостей стилістичної інформації та дослідження когнітивних аспектів стилістичних категорій тексту. Наступним етапом є характеристика фігур висунання (актуалізації), фігур-гла й інференції, а також невербальних елементів повідомлення тощо.

З'ясування особливостей когнітивного стилю дозволить зрозуміти ознаки ідіостилію особистості – через віддзеркалення типу мислення, тезаурусу, концептосфери, асоціативної діяльності. Здійснюючи повний стилістичний аналіз текстів, студенти мають зважати на мовленнєву реалізацію способів мислення і сферу емоцій особистості, своєрідність авторської концептосфери, вміння структурувати текст і послуговуватися мовними «формулами» (аналізувати явища, систематизувати їх, порівнювати, узагальнювати, абстрагувати, конкретизувати, класифікувати, систематизувати).

Актуалізація поняття «концепт», засади когнітивної лінгвістики спричиняють нові інтерпретації традиційних стилістичних об'єктів [2, с. 28]. Наприклад, вивчаючи художню (поетичну) метафору треба її розглядати як явище, що має когнітивне підґрунтя [3, с. 3]. Використання теорії концептуальної метафори на заняттях зі стилістики дозволить студентам виявляти особливості формування образів, встановлювати мотиваційні чинники процесів метафоризації, з'ясувати національну специфіку, вирізняти індивідуальне й загальнонародне в художніх текстах, збагнути українську мовну реальність тощо.

Пропонуємо студентам виконати такі завдання:

Проаналізувати явище метафоризації серця та з'ясувати особливості мовного вираження метафори:

Нехай це – витвір самоти, / нехай це – вигадка й омана! / Моєму серцю снишся ти, / як морю сняться урагани (Л. Костенко). Чому ти серце, все болиш частіш? / Пора б тобі вже бути бронзовим, / А ти кипиш, од муки розпанахане, / Вогонь горить буйніш — не тихне і не тахне (І. Драч). Не бійся смутку, що пливе / З великої любові, / Ні вітру, що у серці рве / Всі струни співакові (М. Рильський). Крізь сірий мармур часу проступає / Твоїє дери ніжна рожевінь. / І розцвітає яблунею він, / І серце дзвонить, серце тихо грає (Олег Ольжич). В епоху спорту і синтетики / людей велика ряснота. / Нехай тендітні пальці етики / торкнуться вам серце і вуста (Л. Костенко). Розкажу тобі думку таємну, / дивний здогад мене обнік: / я залишуся в серці твоєму / на сьогодні, на завтра, навік (Л. Костенко). Та тільки серце, серце ненавмисне / Пекучим болем душу мені стисне / І відчаєм її наповнить вщерть (В. Симоненко).

З поетичних творів сучасних українських письменників дібрати 5–6 прикладів із явищем метафоризації дерева. Визначити стилістичне навантаження метафор.

Знайти метафори, визначити їх реципієнтні зони та стилістичні функції. Порівняти особливості метафоризації рушника українськими поетами:

1. *Я візьму той рушник, простелю, наче долю, / В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров. / І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю: / І дитинство, й розлука, і вірна любов (А. Малишко).* 2. *Чумацький шлях рушника біліє / Мерехтять світила у дрібному взорі, / Вода у листках споришу, як дьоготь, — / То згоріли і впали зорі (Д. Павличко).* 3. *На материних крилах рушників / злітає нове життя / із сірого каменю що не проростає / і политий слізьми (В. Голобородько).* 4. *В музеях Далекого Сходу / Білі мої рушники — / Це крила мого народу. / Що крилив сюди віки. <...> / Латані, рана на рані. / Білі мої голуби, / Світитесь, крилами б'єтесь (І. Драч).*

Отже, лінгвокогнітивний підхід до вивчення стилістики української мови є надзвичайно вартісним, тому що доповнює знання про стилістичні явища, призводить до нових інтерпретувань стилістичних явищ, зорієнтовує на людину (особистість) й акцентує на зв'язках тексту й людської свідомості.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в характеристиці інших сучасних підходів до навчання стилістики у вищих навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі / С. Я. Єрмоленко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – 2014. – Вип. 5 – С. 3–8.
2. Єрмоленко С. Я. Сучасна українська лінгвостилістика: співвідношення теорії і методів / С. Я. Єрмоленко // Стил: Межнародни часопис. – Белград, 2012. – С. 23–32.
3. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія / Л. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
4. Кучерук О. А. Проблема методології навчання мови у світлі філософсько-освітніх підходів / О. А. Кучерук // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 42. – С. 29–35.

REFERENCES

1. Yermolenko S. Ya. Suchasna lnhvostylistyka v intehratyvni naukovii paradyhmi [Modern linguostylistics in the integrative scientific paradigm]. Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University, Series 8: Philological sciences (linguistics and literary studies), 2014, Vol. 5, pp. 3–8.
2. Yermolenko S. Ya. Suchasna ukrainska lnhvostylistyka: spivvidnoshennia teorii i metodiv [Modern Ukrainian linguostylistics: the relation between theory and methods]. Style, International magazine, Belhrad, 2012, pp. 23–32.
3. Kravets L. Dynamika metafory v ukrainskii poezii XX st. [Dynamics of the metaphor in Ukrainian poetry of the twentieth century]. Kyiv. VTs «Akademiiia», 2012. 416 p.
4. Kucheruk O. A. Problema metodolohii navchannia movy u svitli filosofsko-osvitnikh pidkhodiv [Problem of methodology of language learning according to philosophical and educational approaches]. Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical sciences, 2008, Vol. 42, pp. 29–35.

Стаття надійшла в редакцію 24.01.2017 р.